

סימן יא - התקנת לוחות סולאריים על גג של בית כנסת

שאלה

אני עובד בחברה שמתקינה לוחות סולאריים לייצור חשמל על גגות. בעלי הגגות מקבלים תשלום, כאשר החשמל אינו משמש דווקא אותם, אלא מתחבר לרשת החשמל הארצית. הרבה מוסדות ציבור מעוניינים להרוויח כסף מהתקנת לוחות סולאריים שכאלה על הגגות שלהם, ולאחרונה שקלנו להציע לבתי כנסת להתקין לוחות סולאריים כאלו אצלם. האם מותר לעשות את זה?

תשובה

לעניות דעתי, ניתן להקל ולהתקין את הקולטים האלו על גג בית הכנסת, ובפרט אם בית הכנסת משתמש באופן ישיר בחשמל המופק מהקולטים האלו.

נימוקים

א. מקור הדין

הדין בשאלה זו מתחיל מדברי המרדכי (שבת רמז רכח):

כתב רבינו מאיר: איני יודע איסור גמור להשתמש בעליה שעל גבי בית הכנסת. כמו שכתבתם, דאפילו גגין ועליות דעזרה לא נתקדשו. מיהו יש ליהזר מלהשתמש שם תשיש (קבוע) של גנאי כגון לשכב שם מדאמרינן פרק קמא דשבת (שבת יא.): "כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת סופה ליחרב, הני מילי בבתים אבל בקשקושי ואברורי לית לן בה" משום דלא משתמשי על גבן.

ושמא דמי לעליות היכל שנתקדשו. דמקדש מעט שלנו יש לנהוג בו קדושה קצת מעין קדושת היכל, דעליות היכל נתקדשו כדאמרינן פרק כיצד צולין [פסחים דף פו א.]. ואפילו עליות עזרה דלא נתקדשו כקדושת עזרה גופה, מכל מקום אין נוהגין בהן מנהג בזיון.

יסוד דברי המרדכי באבחנה המופיעה בסוגיית הגמרא בפסחים (פה: - פו.). שגגות בניינים בעזרה לא נתקדשו, אבל עליות ההיכל נתקדשו. אמנם, יש לציין, שיש הבדל בין העליות של ההיכל, ובין גג ההיכל ממש, וכפי שנעיר עוד לקמן.

המרדכי מוסיף, שיש מקום להסתפק, אם קדושת גגות בית הכנסת היא כשל גגות העזרה, שאינם קדושים, או כשל גגות ההיכל, שקדושים ממש, לדעתו.

דברי המרדכי הובאו בבית יוסף (או"ח קנא), ובדרכי משה (שם אות יב) הוסיף הסתייגות בשם מהר"י וייל:

וכתב מהר"י וייל בפסקיו (שבסוף תשובותיו סי' נב) מי שיחד חדר לבית הכנסת אם מותר לישן ולשכב עליו והשבתי דשרי דאפילו למאן דאסר אינו אוסר אלא דוקא בית

הכנסת הבנוי מתחלה לכך דומיא דהיכל דמייתי מיניה ראייה במרדכי פרק קמא דשבת...

וכך נפסק בשו"ע (שם סעיף יב):

יש לזוהר מלהשתמש בעליה שעל גבי בית הכנסת תשמיש קבוע של גנאי, כגון לשכב שם; ושאר תשמישים, יש להסתפק אם מותר להשתמש שם.

הגה: וכל זה דוקא בבית הכנסת קבוע, שנבנה מתחלה לכך, אבל בית שיחדו לאחר שנבנה לבית הכנסת, מותר לשכב עליו.

במור וקציעה (שם) חלק על המרדכי. ראשית, המור וקציעה מציין, שגם אם גגות לא נתקדשו בקדושת עזרה, יש להם קדושת הר הבית, ואסור להקל שם ראש. ושנית, הוא מקשה על דברי המרדכי ממשנה במגילה (כח.):

ועוד אמר רבי יהודה: בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גג פירות...

לדעת המור וקציעה, כבר מהמשנה ברור, שיש קדושה גם בגג של בית כנסת, ומדוע חשב המרדכי להתיר?

עוד יש לציין, לדברי הירושלמי (על המשנה במגילה שם הלכה ג):

אמר רבי חייה בר בא: ר' יוחנן מיקל לנשייא דשטחין בגדיהון על אוירא דבי מדרשא.

ופירש בקרבן העדה:

מיקל לנשיא וכו'. רבי יוחנן היה מקלל לנשים דמשטחי בגדיהן על גבי אויר בית המדרש, דאסור כי האי דתנן אין שוטחין על גג פירות.

גם מדברי הירושלמי נראה, שאין להשתמש בגג של בית הכנסת לשימושי חול.

מאידך, כמה מהאחרונים¹ מציינים לתשובת הרמב"ם (פאר הדור קנז):

שאלה ויורנו בדבר בית עלייה שעל בית הכנסת ובו חנות, וחלק של הבית מעל ההיכל, שבו ספרי התורות המקודשים. המותר לדור בזה הבית ובזאת החנות ולעשות בה מלאכה וזולתי זה מן העסקים, אם לאו? יורנו הדרתו, מה חייבים (לעשות) בזה, ושכרו כפול.

התשובה חייב הדר בבית להשמר במקום שמעל ההיכל, לא יישן עליו ולא יעשה עליו מלאכה. אך מותר לו להתעסק בשאר הבית, כמו שירצה. וכתב משה.

מדברי הרמב"ם משמע, שרק מעל מקום ארון הקודש גופא אסור לשכב, ולא בשאר גג בית הכנסת. החיד"א (חיים שאל א, נו) כתב לתרץ את הרמב"ם מהקושיה מהמשנה במגילה:

ואולם חזינא להרמב"ם בתשובותיו הנדפסות מקרוב בספר פאר הדור סימן ע"ד בעליה שקרקעה גג בית הכנסת שהתיר לעשות דירה כרצונו שלא על גבי ההיכל אבל גבי ההיכל אסור לישן ולעשות מלאכתו, עיין שם. הרי בהדיא דפשיטא ליה להרמב"ם דבעליה שעל בית הכנסת כל שאינו על ההיכל מותר לשכב כאשר עין אדם ישר יחזה

¹ התשובה צוטטה בקיצור בשערי תשובה בשו"ע שם סקט"ז.

בדבריו. וזה דלא כמהר"ם שאסר בתשמיש גנאי לשכב, והוא מסתפק בשאר תשמיש אי דיינינן ליה כההיא דגגין ועליות לא נתקדשו או בעלית היכל. ואפשר דאלו מהר"ם היה רואה תשובת הרמב"ם, היה חוזר בו ולא היה ספק בידו והוא שרי לשכב כל שאינו על גבי ההיכל. ונראה פשוט דאי מרן ז"ל עיניו יחזו תשובת הרמב"ם הנזכרת, היה קובע הלכה כמותו. ואם נפשך לומר דלהרמב"ם תקשי משנת אין שוטחין על גגו פירות. ואמרו בירושלמי רבי יוחנן מקל לנשי דשטחי הבגדים מכובסים, וסתמא אמור אף שאינו על גבי ההיכל והוא נגד הרמב"ם?

זאת אשיב דיש לחלק דהיכא דליכא בנין על גבי בית הכנסת רק הוא גג בית הכנסת פשוט או נראה לעיני כל וכל העם רואים והוא בזיון לבית הכנסת שהוא בפרהסיא. מה שאין כן אם על גג בית הכנסת בנו עליה או שרי ולא בזיון מיקרי שאינו בפרהסיא ובהכי מיירי הרמב"ם.

התירוץ של החיד"א הוא, שיש הבדל בין חדר על גבי גג בית הכנסת, שאינו ניכר, ובו יש להקל, ובין גג בית הכנסת, שהוא ניכר יותר, ולכן תשמיש חול שנעשה שם הוא פחות כבוד בית הכנסת. את התירוץ הזה כתב גם בביאור הלכה (שם ד"ה יש להסתפק):

יש להסתפק – דע, דכל זה, לענין להשתמש בתוך העליה שהוא חדר בפני עצמו, וגם לא מינכר לכל אבל להשתמש על גג בית הכנסת כגון לשטוח עליו בגדים לייבש או פירות במקום שהגגות שוות שהוא מקום גלוי לכל פשיטא דאסור ומשנה שלמה היא [מגילה כ"ח] דאפילו בחורבנו אין שוטחין על גגו פירות ולענין שטיחת בגדים מוזכר בירושלמי בהדיא לאיסור.

וגם בתשובת יביע אומר (חלק ו, אורח חיים סימן כו) תפס חילוק זה לעיקר.

ב. היחס בין גג בית הכנסת לגג ההיכל

אמנם, כמה מהאחרונים² מקשים על החילוק של החיד"א והביאור הלכה, מתוספות במסכת שבועות (יז: ד"ה וטמא) שכתב, שאף שעליות ההיכל נתקדשו, גג ההיכל לא נתקדש. בשבט הלוי (חלק ו סימן יח) כתב:

ובאמת היה נראה דשטיחת פירות אסור גם בעליות דאין האיסור מצד הרואים ומשום שניכר, אלא דהמלאכה הוי גנאי גמור כיון דמשתמש בכל בית הכנסת למלאכתו, ולא גרע מאין מפשילין בתוכה חבלים דתנן התם דאסור אף בתוכה באין רואים, וממילא אסור גם בעליה דנקרא תשמיש בזיון... ושוב ראיתי בציון ירושלים בירושלמי שם דכתב דשטיחת פירות נקרא בזיון גדול.

כלומר, לדעתו אכן אין הבדל בין גג לעליה, ומה שאסרו שטיחת פירות, הוא דין מיוחד, משום ששטיחת פירות נחשבת בזיון גדול, משום שהיא 'תופסת' את רוב שטח הגג. אמנם, למעשה,

² כן הקשה המהרי"ט (שו"ת חלק ב, יורה דעה סימן ד), ואחריו בדורנו הגרש"ז (מנחת שלמה א, צא אות יד; תניינא קלח) ובשבט הלוי (ו, יח; ט, ט, כח)

בתשובה אחרת (חלק ט סימן כח) כותב השבט הלוי, שכל שמדובר בתשמיש קבוע, אין להתיר להשתמש בו גם על גג בית הכנסת, ולכן הוא אוסר להתקין אנטנה סלולרית על גג בית הכנסת.

במנחת שלמה (תניינא, סימן קלח) כתב (עפ"י שו"ת מהרי"ט יו"ד ד), שכאשר בנו את המקדש, מראש תכננו לבנות עם עליות כך שיהיה הכל מאה ועשרים אמות, ולכן קדושתו תפסה עד מאה ועשרים אמה, ומה שמעל הגג כבר אינו בקדושה. וממילא, אם בונים מבנה לבית הכנסת, ותכננו אותו לגובה מסויים, עד לשם תופסת הקדושה. ואם יבנו אחר כך עליות על גבי המבנה, או אם ירצו להשתמש בגג, אין בכך קדושה. ולגבי דבריו של המרדכי, מעמיד אותם במקרה מסויים:

ורק לענין זה יתכן דאפשר להשוות דין בית הכנסת לקדושת ההיכל, כגון שבנו בתחילה בית הכנסת בשיעור גובה של עשרים אמה, וחזרו אחר כך למעט את האויר שבפנים, ובנו בו עליה כעין זה שעושים עזרת נשים באמצע בית הכנסת (הנקרא גאלעריע), דבכי האי גוונא אפשר דשפיר יש על זה קדושת בית הכנסת דחמיר טפי מעזרת נשים. כיון דכל מה שבתוך שיעור הגובה שהוקדש תחילה לבית הכנסת, הרי זה שפיר דומה לעליות דהיכל.

ואם כן, במקרה של בית כנסת בנוי, שרוצים לבנות על גביו לוחות סולאריים כבנדון דידן, לא יהיה בזה איסור.

אמנם, במנחת יצחק (ב, מח אות ו) כתב כסברת המנחת שלמה, אבל להיפוך:

ומה שכתב דבית הכנסת אינו תופס אוירו, היינו היכא דבתחילה נבנה כך, אבל אם בתחילה נבנה בלא עליה, שפיר יש לומר, דאוירו נתקדש, ואחר כך לא פקע קדושה הקודמת...

ג. תשמיש להנאת בית הכנסת

בפוסקי זמננו, מופיע נספח נוסף של דיון זה, בהקשר של אנטנות לקליטת שידורי לוויין, שנועדו לאפשר להקריין בבית הכנסת שיעורי תורה המשודרים ממקום אחר. בהקשר זה, יש פוסקים שכותבים, שאף אם יש לאסור להשתמש בגג לתשמישי חולין, כאן מדובר בדבר שעניינו לשרת את הקודש, כדי להרבות לימוד תורה, ולכן בנדון זה, פשיטא שיש להקל. כך למשל כתב בשו"ת חבל נחלתו ב, ד או הרב אלחנן פרינץ (שו"ת אבני דרך ג, סו) ועוד.

אם בית הכנסת משתמש ישירות בחשמל המופק מן הקולטים, נראה שגם סברה זו שייכת. ואפילו אם בית הכנסת אינו משתמש ישירות בחשמל, והחשמל רק נמכר לחברת החשמל, שאז אין זה דומה להיתר שהזכרנו לעיל, עדיין יש מקום לדון, מה יהיה אם הקולטים מותקנים, כדי שבית הכנסת יפיק מהם רווחים. ואכן, בחשוקי חמד (זבחים עה.) דן בשאלה זו גם כן, אם ניתן להתקין דבר שאין בו הנאה ישירה לבית הכנסת, אבל הרווחים ממנו הולכים לבית הכנסת. נדון שאלתו הוא ממש נדון שאלתנו, התקנת קולטי שמש, שעיקר תשמישם הוא

למכירת החשמל לחברת החשמל, אבל החשמל המופק משרת גם את הצרכים הישירים של בית הכנסת. והוא נוטה להקל גם בהסתמך רק על הנימוק, שהקולטים מותקנים כדי להרוויח כסף לטובת הישיבה.

ד. בין תשמיש להנחה

הערה נוספת שיש להזכיר בנדון דידן היא דעתו של הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף הלכות שבת סימן רמו "לפני עיוור" ומסייע בידי עוברי עבירה סעיף כב) שכתב שהנחת אנטנות על גבי בית כנסת אינה 'תשמיש' בבית הכנסת, שכן היא פעולה חד פעמית. ולכן גם אם מחמירים בתשמישים שונים כשטיחת פירות וכדומה, יש להקל בהנחת אנטנה חד פעמית, והוא הדין ללוחות הסולאריים בנדון דידן. וכעין דברים אלו כותב בקיצור נמרץ גם בחבל נחלתו (שם).

נמצא, שלפי דעתו של הגרש"ז אין קדושה בגג בית הכנסת, אם בית הכנסת נבנה מראש מתוך מחשבה שיבנו עד גובה מסויים. ואף שדעת שבט הלוי שיש קדושה גם בגג בית הכנסת, וכך נראית גם דעת המנחת יצחק, כאן יש עוד שני שיקולים: הראשון, שמדובר בתשמיש לטובת בית הכנסת, והשני, שאולי הנחה על הגג לא נחשבת תשמיש, וכפי שכתבו הילקוט יוסף וחבל נחלתו, וניתן להקל כדבריהם.